Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat va xotira psixologiyasi

Yoriboyeva Shohsanam Rahimjon qizi

Innovatsion texnologiyalar universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat va xotira jarayonlarining psixologik xususiyatlari, ularning o‘quv faoliyatidagi ahamiyati hamda rivojlanish omillari tahlil qilingan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi bolalarda diqqatning barqarorligi, xotira turlari va ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Maqolada diqqat va xotirani rivojlantirishga qaratilgan psixologik usullar, interaktiv mashg‘ulotlar hamda pedagogik yondashuvlarning samaradorligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Diqqat, xotira, boshlang‘ich sinf, o‘quvchi psixologiyasi, tafakkur, idrok, emotsional rivojlanish, o‘quv faoliyati, diqqat barqarorligi, eslab qolish, psixologik jarayonlar, motivatsiya, bilish faoliyati, pedagogik yondashuv, aqliy rivojlanish, ixtiyoriy diqqat, xotira turlari

Boshlang‘ich ta’lim davri bolaning bilish jarayonlari faol rivojlanadigan eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, diqqat va xotira kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning o‘quv faoliyatida asosiy psixologik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Bola bilimlarni qabul qilishi, tushunishi, eslab qolishi va amalda qo‘llashi aynan diqqat hamda xotira faoliyatiga bog‘liqdir. Shu sababli ushbu psixik jarayonlarning rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish pedagogik va psixologik jihatdan katta ahamiyatga ega. Psixologiyada diqqat inson ongining muayyan obyektga yo‘naltirilishi va unda jamlanishi sifatida ta’riflanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, ular ko‘pincha tashqi ta’sirlarga tez chalg‘iydi. Ayniqsa, yorqin ranglar, qiziqarli voqealar yoki shovqin kabi omillar bolaning diqqatini oson tortadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda darslarning qiziqarli va interaktiv tarzda tashkil etilishi muhim hisoblanadi. Xotira esa insonning o‘z tajribasi va olgan bilimlarini eslab qolish, saqlash hamda qayta tiklash qobiliyatidir. Kichik maktab yoshida bolalarning obrazli xotirasi kuchli rivojlangan bo‘ladi. Ular ko‘proq ko‘rgan narsalarini, rasmlar yoki qiziqarli voqealarni tez eslab qoladi. Shu bilan birga, bu davrda mantiqiy xotira ham asta-sekin rivojlana boshlaydi. O‘quv jarayonida she’r yodlash, matn o‘qish yoki misollar yechish orqali bolalarning xotira imkoniyatlari kengayib boradi. Diqqat va xotira o‘zaro chambarchas bog‘liq psixik jarayonlardir. Agar bola diqqatini darsga jamlay olmasa, berilgan ma’lumotni to‘liq eslab qolishi qiyinlashadi. Aksincha, diqqatning barqarorligi xotiraning samarali ishlashiga yordam beradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda ushbu ikki jarayonni birgalikda rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqat va xotira xususiyatlarini chuqur o‘rganish ularning individual imkoniyatlarini aniqlash, ta’lim samaradorligini oshirish va o‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat jarayoni hali to‘liq yetuk shakllanmagan bo‘lib, u asta-sekin rivojlanish bosqichida bo‘ladi. Shu sababli bolalarda diqqatning turli ko‘rinishlari bir vaqtning o‘zida namoyon bo‘lishi mumkin. Psixologiyada diqqat asosan ixtiyorsiz va ixtiyoriy turlarga bo‘linadi.

Ixtiyorsiz diqqat kichik maktab yoshidagi bolalarda ustunroq bo‘ladi. Bunda bola o‘z xohishi bilan emas, balki tashqi ta’sirlar natijasida ma’lum bir obyektga e’tibor qaratadi. Masalan, rang-barang rasmlar, qiziqarli hikoya yoki o‘qituvchining jonli tushuntirishi bolada ixtiyorsiz diqqatni uyg‘otadi. Bu turdagi diqqat tez paydo bo‘ladi, lekin tez yo‘qolishi ham mumkin.

Ixtiyoriy diqqat esa maqsadga yo‘naltirilgan, ongli ravishda boshqariladigan diqqatdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu turdagi diqqat endigina shakllanib boradi. Bola o‘qituvchining topshirig‘ini bajarish, darsni diqqat bilan tinglash yoki vazifani oxirigacha bajarish uchun o‘z diqqatini ongli ravishda jamlashga harakat qiladi. Bu jarayon boladan iroda va sabr talab qiladi. Diqqatning yana bir muhim xususiyatlari mavjud bo‘lib, ular barqarorlik, ko‘chuvchanlik va hajm hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqatning barqarorligi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, ular tez chalg‘iydi. Ko‘chuvchanlik esa bir faoliyatdan ikkinchisiga o‘tishda namoyon bo‘ladi. Masalan, bola yozishdan rasm chizishga oson o‘tishi mumkin, lekin uzoq vaqt bir faoliyatda diqqatni saqlab turishi qiyin kechadi. Diqqatning rivojlanishi o‘qituvchining pedagogik mahoratiga ham bog‘liq. Qiziqarli darslar, interaktiv usullar, o‘yin elementlari va rag‘batlantirish orqali bolalarning diqqatini barqarorlashtirish mumkin. Shu bilan birga, muntazam mashqlar va topshiriqlar orqali ixtiyoriy diqqatni rivojlantirishga erishiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida xotira jarayoni o‘quv faoliyatining asosiy psixologik tayanchi hisoblanadi. Bola yangi bilimlarni o‘zlashtirishi, ularni saqlashi va kerak bo‘lganda qayta tiklashi aynan xotira orqali amalga oshadi. Shu sababli kichik maktab yoshida xotiraning rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Psixologiyada xotira bir nechta turlarga bo‘linadi. Ulardan biri obrazli xotira bo‘lib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida aynan shu tur ustunlik qiladi. Obrazli xotira orqali bola ko‘rgan narsalarini, rasmlar, ranglar va tasvirlarni tez eslab qoladi. Masalan, o‘qituvchi rasm orqali tushuntirgan mavzuni bola tezroq va aniqroq yodda saqlaydi. Shuningdek, harakat xotirasi ham bolalarda yaxshi rivojlangan bo‘ladi. Bu turdagi xotira harakatlarni eslab qolish va takrorlash bilan bog‘liq. Masalan, yozish, chizish yoki jismoniy mashqlarni bajarish jarayonida bola harakatlarni asta-sekin avtomatlashtiradi. So‘z-mantiqiy xotira esa boshlang‘ich sinf davrida endigina shakllanib boradi. Bu xotira turida bola ma’lumotni faqat obraz orqali emas, balki mantiqiy bog‘lanishlar asosida eslab qoladi. She’r yodlash, matnni qayta hikoya qilish yoki matematik qoidalarni tushunish aynan shu xotira turiga bog‘liqdir.

Emotsional xotira ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u hissiyotlar bilan bog‘liq kechinmalarni eslab qolishni anglatadi. Agar bola biror darsni qiziqarli va ijobiy kayfiyatda o‘rgansa, u uni uzoq vaqt eslab qoladi. Aksincha, salbiy hissiyotlar bilan bog‘liq vaziyatlar ham kuchli esda qolishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat va xotirani rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Chunki bola qanchalik diqqatli bo‘lsa, shunchalik tez va mustahkam bilimni o‘zlashtiradi, xotirasi kuchli bo‘lsa esa o‘rganganlarini uzoq vaqt saqlab qoladi. Shu sababli ta’lim jarayonida maxsus psixologik-pedagogik usullardan foydalanish zarur. Diqqatni rivojlantirishda eng samarali usullardan biri — darslarni qiziqarli va interaktiv tashkil etishdir. O‘yin elementlari, ko‘rgazmali vositalar, video va rasmli materiallar bolalarning diqqatini jalb qiladi. Ayniqsa, topshiriqlarni kichik qismlarga bo‘lib berish va tez-tez faoliyatni almashtirib turish diqqatning barqarorligini oshiradi. Shuningdek, ixtiyoriy diqqatni rivojlantirish uchun muntazam mashqlar o‘tkazish muhimdir. Masalan, “top va belgila”, “farqlarni topish”, “eshitib bajarish” kabi mashqlar bolalarda diqqatni ongli boshqarish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu esa keyingi ta’lim bosqichlarida mustaqil o‘qish qobiliyatini kuchaytiradi.

Xotirani rivojlantirishda esa takrorlash va assotsiatsiya usullari keng qo‘llaniladi. Bola ma’lumotni qayta-qayta eshitish yoki uni hayotiy misollar bilan bog‘lash orqali yaxshiroq eslab qoladi. She’r yodlash, hikoyani qayta hikoya qilish, rasmlar asosida gap tuzish kabi mashqlar xotirani mustahkamlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, emotsional ta’sir ham xotirani kuchaytiruvchi muhim omil hisoblanadi. Qiziqarli, hissiy jihatdan boy darslar bolada kuchli taassurot qoldiradi va ma’lumotning uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi. Shu sababli o‘qituvchi darsni jonli, qiziqarli va hissiy jihatdan boy qilib tashkil etishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat va xotirani rivojlantirish jarayonida

psixologik xizmat muhim o‘rin egallaydi. Chunki har bir bolaning bilish jarayonlari individual xususiyatga ega bo‘lib, ularni to‘g‘ri aniqlash va rivojlantirish uchun psixologik yondashuv zarur hisoblanadi. Maktab psixologi o‘quvchilarning diqqat barqarorligi, xotira turlari va umumiy psixik rivojlanish darajasini o‘rganadi. Psixologik xizmatning asosiy vazifalaridan biri — diagnostika o‘tkazishdir. Diagnostika orqali bolalarning diqqatning chalg‘ishi, xotira sustligi yoki tez unutish kabi holatlari aniqlanadi. Shu asosda har bir o‘quvchi uchun individual rivojlantirish rejalari tuziladi. Bu esa ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Shuningdek, psixologik treninglar va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar ham muhim ahamiyatga ega. Diqqatni jamlash, xotirani mustahkamlash, tasavvurni rivojlantirishga qaratilgan o‘yin va mashqlar bolalarning bilish jarayonlarini faollashtiradi. Masalan, “eslab qol va ayt”, “ketma-ketlikni tikla” kabi mashg‘ulotlar xotirani rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ota-onalar bilan ishlash ham psixologik xizmatning muhim yo‘nalishidir. Uy sharoitida bolaga ortiqcha bosim bermaslik, uni rag‘batlantirish va ijobiy muhit yaratish diqqat va xotiraning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalarga bolani doimiy taqqoslamaslik, balki uning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash tavsiya etiladi.

Shu bilan birga, o‘qituvchi va psixolog hamkorligi ham samarali natija beradi. Dars jarayonida psixologik tavsiyalarni inobatga olish, bolalarning psixologik holatini kuzatib borish va kerakli hollarda korreksion ishlar olib borish muhimdir. Xulosa qilib aytganda, diqqat va xotirani rivojlantirishda psixologik xizmatning o‘rni beqiyos bo‘lib, u bolalarning aqliy rivojlanishi va ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. 190-b
2. Rubinshteyn S.L. Psixologiya asoslari. – Moskva: Prosvesheniye, 2017.
3. Davletshin M.G., Do‘stmuhamedova Sh.A. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.200-b
4. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.y.196-b
5. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Prosvesheniye, 2018. 152-b
6. Karimova V.M. Oila psixologiyasi va tarbiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2022. 162-b
7. Ziyocom.uz